

Multiculturele buurten en nieuwe migranten

(Foto: Karen Stuyck)

Ondanks de officiële migratiestop in West-Europa blijven migranten toestromen. In België vestigen zij zich, net als hun voorgangers, in de negentiende-eeuwse buurten in de grote steden. Hoe zien de (veelal zelf allochtone) bewoners van twee multiculturele buurten in Brussel de nieuwe vormen van migratie en het migratiebeleid?

KATLEEN PELEMAN, HENK MEERT, KAREN STUYCK, JAN BLOMMAERT EN ANKE DEWILDE

Midden jaren zeventig werd in heel West-Europa een officiële migratiestop ingevoerd. Sindsdien biedt de asielpcedure de enige opening voor personen zonder banden met het land. Deze procedure is echter niet ontworpen om migratie op grote schaal te regelen en staat de laatste jaren dan ook voortdurend onder druk. Bovendien leert de praktijk dat de immigratie allesbehalve gestopt is. De immigranten blijven komen, met een toeristenvisum of illegaal, met als gevolg dat België, net als de andere West-Europese landen, een immigratieland blijft.

Nog steeds vestigen deze migranten zich in de traditionele arbeidersbuurten in de grote steden. Wat is de houding van de bewoners van twee van zulke multiculturele buurten in Brussel tegenover de nieuwe vormen van migratie? Deze bewoners, voor het overgrote deel allochtonen, zijn meer dan wie ook betrokken partij: ze beschikken over dagelijkse ervaring met nieuwe migranten in de buurt en meestal ook over een eigen migratieverleden. Beide elementen voeden de houding van deze buurtbewoners ten opzichte van het huidige migratiebeleid.

De twee onderzochte Brusselse buurten (zie kaart 1) zijn gelegen in de negentiende-eeuwse gordel. De aanleg van het kanaal in 1832 maakte van Laag-Molenbeek dé trekpleister voor de negentiende-eeuwse industrie. Dit bracht een enorme bevolkingstoename teweeg en de arbeidershuisvesting deed de bouwblokken dichtslippen. Om zich te wapenen tegen de opstandige massa aan de overzijde van het kanaal, werd in Brussel-centrum een militaire kazerne opgetrokken, op de grens met Molenbeek: het Klein Kasteeltje (zie de kaart). In dit gebouw is sinds 1986 het grootste en oudste opvangcentrum voor asielzoekers in België gevestigd. Het is een open opvangcentrum en de 640 bewoners zijn overdag vrij om het gebouw te verlaten. De tweede buurt is de Oude Noordwijk, gelegen op anderhalve kilometer van het Klein Kasteeltje. Deze buurt heeft een vergelijkbaar karakter als Laag-Molenbeek. Ze is echter volledig ingesloten door transportinfrastructuur: het kanaal, de kleine ring en spoorwegen.

Met de suburbanisatie vanaf de jaren zestig verliet de Belgische bevolking beide buurten, waarna de woningen ingenomen werden door migranten: Zuid-Europeanen, Marokkanen en Turken. Later trokken ook de Belgische winkeliers geleidelijk weg, om plaats te maken voor allochtone winkels. Hun aanbod is veel minder veelzijdig, ze richten zich op de kansarme bewoners van de buurten. In

Het Klein Kasteeltje, gelegen aan het kanaal, tegenover Molenbeek.

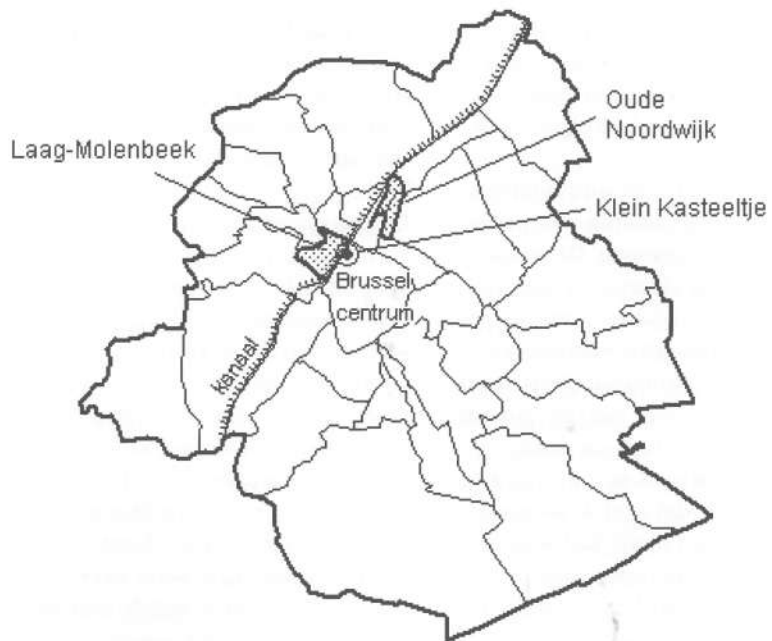
2002 telt Laag-Molenbeek 44 procent en de Oude Noordwijk 47 procent vreemdelingen, voornamelijk Marokkanen en Turken. Het reële aandeel allochtonen is veel hoger, maar cijfers over het aantal genaturaliseerde Belgen ontbreken. De autochtone Belgen die er nu nog wonen zijn vooral bejaarden, van wie een deel de buurt wel zou willen verlaten, maar gebonden is aan een sociale woning. In geen van beide buurten is sprake van gentrificatie, op twee kleine projecten in Laag-Molenbeek na. Voor het onderzoek spraken we met ongeveer 35 bewoners en 11 mensen uit het verenigingsleven. Meer dan de helft van de bewoners was van Marokkaanse afkomst, de andere ondervraagden waren Italiaans, Grieks, Turks of Algerijns. Een enkeling was autochtoon Belg. Via interviews en groeps gesprekken polsten we hun houding tegenover het huidige migratiebeleid, hun contacten met de verschillende etnische groepen in de buurt en het buurtleven in het algemeen.

Houding tegenover migratie

Om attitudes in kaart te kunnen brengen, gingen we uit van een attitudeconcept dat symbolisch-interactionistisch geïnspireerd is. Het beeld dat mensen van zichzelf en van hun positie in de maatschappij hebben, bepaalt de wijze waarop ze met anderen omgaan en anderen evalueren. Concreet betekent dit dat positieve of negatieve attitudes ten opzichte van een bepaalde groep ingegeven worden door de mate waarin men die groep ervaart als een bedreiging voor de eigen positie.

Algemeen nemen de bewoners van de Brusselse buurten een tweezijdige houding aan tegenover migraties en het migratiebeleid. Aan de ene kant heeft men begrip voor de migranten en wordt de noodzaak van een menswaardige opvang van vluchtelingen en illegalen sterk benadrukt. Aan de andere kant pleit men voor een beperking van de migratie via een strenge handhaving van de staatsgrenzen en het krachtdadig bestraffen van profiteurs. Pratend over de situatie in de eigen buurt worden attitudes concreet. Vele geïnterviewden zijn verontwaardigd over de soms mensonterende omstandigheden waarin nieuwkomers moete

overleven. Ze benadrukken dat hun de nodige bestaansmiddelen moeten worden verschaft en begrijpen niet dat illegalen daar geen recht op hebben. In Laag-Molenbeek bijvoorbeeld verbleef er ten tijde van de interviews een twintigtal Afghanen op het kerkplein. Deze mensen aten en sliepen op het kerkplein, en leefden van wat de buurtbewoners hun wilden geven. Niemand van de geïnterviewden sprak schande over het gedrag van deze mensen, maar wel heerste er een algemene verontwaardiging over de politie en de overheid, die deze mensen aan hun lot overlieten. Een Marokkaanse vrouw zei bijvoorbeeld dat ze vindt dat de politie de vluchtelingen behandelt als beesten, door ze op de straat te laten leven. "En waarom ziet de politie dat niet? Waarom laten ze die mensen zo rondhangen op straat, daar slapen? Als wilde beesten?" Dit begrip uit zich ook in een pragmatische houding tegenover zwart werk. Zwart werk is de meest eerlijke manier waarop nieuwe migranten een inkomen kunnen vergaren en is te verkiezen boven tal van andere manieren. In deze buurten is zwart werk bovendien helemaal geen taboe. Aan het kanaal, vlakbij het Klein Kasteeltje, bevindt zich al jaren een verzamelplaats voor mensen die met informeel klussen een centje willen bijverdienen. Er staan uitsluitend buitenlanders te wachten, met of zonder papieren. De geïnterviewde buurtbewoners zijn hier open over: wie verhuist of verbouwingswerkzaamheden heeft te doen, gaat daar goedkope arbeiders zoeken. Het is een win-win-situatie: het verschaft de mensen die er staan een inkomen, iets waar de meesten via

Figuur 1 - De ligging van de onderzochte buurten in Brussel.

de officiële weg geen aanspraak op kunnen maken, en voor de andere partij schept het de mogelijkheid werk te laten uitvoeren dat anders onbetaalbaar zou zijn. Dit wordt verwoord door een oudere vrouw van Italiaanse afkomst uit de Noordwijk: "Ze lopen daar rond voor werk, om zwart te werken. Dat is nog niet zo erg, want diegenen die hen tewerkstellen profiteren er ook van. Hun werk is gedaan voor 150 frank en die mensen van het Klein Kasteeltje zijn content dat ze toch iets hebben." Herhaaldelijk stelt men bovendien dat er met deze mensen, van welke etniciteit ook, die bereid zijn om te werken, geen last of problemen zijn. Principieel staan de inwoners dus positief tegenover het fenomeen migratie: iedereen heeft het recht op zoek te gaan naar een

beter leven elders. Een jonge Marokkaanse vrouw uit de Noordwijk drukt het zo uit: "Ik zeg zelf altijd: iedereen moet een kans krijgen, iedereen", wat getuigt van een solidariteit die ongetwijfeld voortkomt uit de persoonlijke migratieachtergrond.

Werkenden en niet-werkenden

Toch maken verschillende geïnterviewde Marokkanen hierbij een kanttekening. Zij herinneren zich dat de eigen migratie, of die van ouders of grootouders, in het teken stond van de arbeid. Mensen die naar België komen met andere bedoelingen dan om hier te komen werken en bij te dragen aan de welvaart van dit land, kunnen bij hen op weinig begrip rekenen.

Arbeid, in het officiële circuit of niet, beschouwen vele geïnterviewden als positief, terwijl niet werken bedreigend overkomt. Dit privilegiëren van werkende mensen is ingegeven vanuit de bezorgdheid om het voortbestaan van de welvaartsstaat. Takahashi & Dear benoemen deze houding als het stigma van de non-productiviteit. Het stigma van de non-productiviteit was in Europa altijd minder uitgesproken dan in de Verenigde Staten, omdat Europese welvaartsstaten voordelen toekennen aan veel bredere lagen van de bevolking. Maar sinds de crisis van 1973 heerst ook in Europa een concurrentie om de schaarser wordende middelen en wordt ook hier de idee van persoonlijke ver-

De Ribaucourtstraat in Laag-Molenbeek.

(Foto Karen Stuyck)

(Bron: Kaitien Peleman)

antwoordelijkheid dominant. Niet werken en afhankelijk zijn van een uitkering wordt steeds meer een stigma en wordt ervaren als een bedreiging voor de algemene welvaart.

De groep niet-werkende immigranten vormt een reële bedreiging voor individu, buurt en samenleving. De vrouw van Marokkaanse afkomst in het volgende citaat meent dat men met de profiteurs geen medelijden mag hebben, terugsturen naar hun land is een zware, maar gepaste straf. "Ik vind het goed als de mensen die stelen en die drugs gebruiken en alles, als ze die terug naar hun land sturen, dat vind ik wel goed ja." En gebeurt dat hier? "Dat weet ik niet. Dat zou moeten gebeuren." Sommigen bewoners kunnen inderdaad plaatsen in hun buurt aanwijzen waar lucratieve activiteiten als drugshandel of prostitutie welig tieren, zaken die zij associëren met nieuwe migrantengroepen, met name Oost-Europeanen. De algemene opvatting is dat overheid en politie hier strenger tegen zouden moeten optreden. Men is teleurgesteld in de overheid die haar verantwoordelijkheid niet neemt.

Grenzen dicht

Ietwat paradoxaal tegenover de uitingen van solidariteit stellen de geïnterviewden met klem dat het aantal migranten beperkt moet worden. De toekomst ziet men veelal somber in en de recente uitbreiding van Europa geldt hierbij als de voorbode van naderend onheil. De idee van open grenzen vindt men niet houdbaar. De geïnterviewde buurtbewoners voelen bovendien aan dat migranten ook in de toekomst in hun buurten zul-

len terecht zullen komen. De kansarme negentiende-eeuwse buurten zijn de goedkoopste binnen het stadsgewest en herbergen de aangewezen overlevingsinfrastructuur voor illegalen en semi-legalen.

De perceptie van bedreiging is dus sterk en vormt de voedingsbodem voor negatieve attitudes. Men ervaart enerzijds een bedreiging van de collectieve welvaart en van de welvaartsstaat, maar anderzijds ook van de individuele welvaart, de eigen baan, de eigen bezittingen en de eigen veiligheid. Vooral inzake werkgelegenheid is de dreiging reëel: alle geïnterviewde buurtbewoners behoren tot de lagere sociale klassen en hebben onregelmatig of geen werk. Zij vrezen de concurrentie met de nieuwkomers om de schaarse banen.

Een Marokkaans-Belgische vrouw van ongeveer dertig jaar oud ziet haar eigen arbeidscontract over enkele weken aflopen. Voor haar is het noodzakelijk dat de migratie beperkt wordt, omdat er nu al een tekort aan werk is: "Gelukkig is er een limiet, want er is niet genoeg werk voor iedereen, dat is er echt niet." Wanneer mensen hun angst om hun eigen veiligheid, hun eigen bezittingen en hun uitkeringen verwoorden, geven ze toch opnieuw de voorkeur aan werkende mensen. De redenering dat werkende mensen de bouwstenen van de welvaartsstaat vormen is dus sterker dan de angst voor concurrentie om de schaarse banen. Zij die niet werken en die op een andere manier aan hun bestaansmiddelen moeten zien te komen, vormen de voornaamste bedreiging. Net als de anderen waardeert een Marokkaanse man van middelbare leef-

tijd het feit dat de migranten zwart werken voor de kost, het enige alternatief om te overleven is immers de criminaliteit. "Als je het mij vraagt, mogen we blij zijn dat ze dat doen, een beetje werken bij de mensen om een beetje geld te verdienen, anders gaan ze stelen, wat kunnen ze anders?" Ook hier klinkt begrip door: hoe kan je vermijden dat iemand gaat stelen wanneer je hem geen uitkering geeft en hij niet gaat werken?

Het spookbeeld van de niet-aflatende stroom van migranten wordt verder gevoed door de wetenschap dat er eigenlijk maar één oplossing is, namelijk de situatie in de herkomstlanden verbeteren. Zolang mensen geen toekomst hebben in hun eigen land, zullen ze, op welke manier dan ook, naar het rijke West-Europa vluchten. Opnieuw wijst de beschuldigende vinger naar de Belgische overheid, die onvoldoende in derde wereldlanden investeert of er de verkeerde regimes steunt. Bovendien menen velen dat de overheid een onrealistisch beleid voert. De procedures zijn te lang en wanneer je mensen het land binnenlaat, al is het maar tijdelijk, kun je niet verwachten dat ze weer zullen vertrekken. Wie hier eenmaal is, wil hier ook blijven.

Samenleven in de buurt

Nieuwe migraties kwamen in de interviews ook indirect aan bod, namelijk wanneer gevraagd werd naar het buurleven, de samenlevingsproblemen en contacten tussen de verschillende etnische groepen. Beide buurten hebben een overwegend Marokkaans karakter. Zij voelen zich, samen met de Turken de gevestigde bewoners, zeg maar de autochtonen. De weinige Belgen die er nog wonen zijn bijna rariteiten. De houding van deze gevestigde groepen tegenover de nieuwkomers uit Oost-Europa is in beide buurten tweezijdig. Enerzijds stelt iedereen geen contact met hen te hebben, de taalbarrière is onoverkomelijk. De Oost-Europeanen verblijven ook maar tijdelijk in de buurten en leven binnen hun eigen groep. Volgens sommigen komen ze bovendien om zwart te werken ten dienste van de gevestigde groepen en bezorgt ze niemand last. Volgens anderen ec-

De Antwerpsesteenweg in de Oude Noordw. De vroegere detailhandel is voor een groot deel vervangen door garages en opslagplaatsen.

(Foto Karen Stuyck)

Sociale woningen in de arbeidsstraat in de Oude Noordwijk.

ter creëert deze groep wel veel problemen. Ze respecteren de huisvuilophaling niet en zitten in criminele milieus. Helemaal onderaan de hiërarchie staan, ondanks dat ze een kleine minderheid vormen, de zigeuners. Weinigen tonen respect voor hun levenswijze en als ze ter sprake komen, bij welke etnische groep dan ook, gelden ze als de zondebok voor allerlei samenlevingsproblemen. Met Afrikanen heeft men in deze buurten weinig contact, waardoor over de houding ten opzichte van deze groep geen oordeel valt te geven.

In beide buurten is het onveiligheidsgevoel groot. Terwijl de inwoners van Molenbeek echter klagen over een recente toename van de straatcriminaliteit, ervaren de inwoners van de Noordwijk een verbetering ten opzichte van vijf tot tien jaar geleden. In beide buurten is de angst het grootst bij de resterende bejaarde Belgische bevolking. Het overgrote merendeel verlaat 's avonds nooit de woning. Pleintjes of bankjes in de buurt worden door hen amper gebruikt. Desondanks vonden we in de Oude Noordwijk nog Belgen die, ondanks de algemene achteruitgang, de buurt konden appreciëren. Deze mensen hebben hun eigen lokale netwerk, zij het veel beperkter dan vroeger. Ze ontmoeten elkaar bij de kapper, in de waterette of in het café. Hun netwerken zijn gescheiden die van de allochtonen, wat gegroeid is vanuit gewoontes en door taalbarrières en niet uit racisme, want de relaties met hun

allochtone burens zijn meestal goed. Ze hebben waarschijnlijk nog nooit echt problemen gehad in de buurt, of kunnen de dagelijkse ergernissen goed relativeren, zoals deze Belgische vrouw van 64: "Maar hier, ik woon hier graag. [tegen een Belgische man in een waterette] Hé, wij wonen hier graag hé? Mijn kapster die woont daar, wij mogen hier niet klagen, hier hoor je niet zo van vandalisme en zo."

In Laag-Molenbeek daarentegen, waar bejaarden meer het mikpunt zijn van straatcriminelen, hebben de Belgische bejaarden weinig positieve woorden over voor de buurt en haar nieuwe inwoners. Kop van jut zijn hier echter de Marokkaanse jongeren. Een citaat van een Marokkaanse vrouw van middelbare leeftijd is kenmerkend voor de inwoners van Molenbeek. "Er zijn er hier veel die illegaal zijn. Ja, ja, dat is bekend, hè. Polen en Roemenen." Zijn zij de oorzaak van de criminaliteit in de wijk? "Nee, het zijn eerder jongerenbendes."

Criminaliteit wordt in deze buurt niet in verband gebracht met de nieuwe groepen migranten, wel met de eigen Marokkaanse jongeren. Iedereen is het er over eens dat zij een ernstig probleem vormen: ze werken niet, ze beschadigen auto's, ze overvallen bejaarden, enzovoorts. Als verklaring wijzen de bewoners, overwegend van Marokkaanse afkomst, voorzichtig naar de ouders, eventueel naar de school, maar vooral naar politie en overheid. Gezag op straat ontbreekt, de politie treedt niet op, en als ze optreden zijn de straffen te licht. De overheid slaagt er niet in deze jongeren een zinvolle toekomst te geven en weinigen hebben hoop op werk.

Klachten over asielzoekers of illegalen zijn er nauwelijks, in geen van beide buurten. Voor de meeste mensen zijn ze niet als dusdanig in het straatbeeld te herkennen en ze vormen evenmin het onderwerp van negatieve, bedreigende ervaringen. Sommige buurtbewoners zijn zelfs van mening dat er in hun buurt geen illegalen verblijven. Administratieve of juridische categorieën hebben inderdaad weinig betekenis voor de dagelijkse omgang en worden weinig gehanteerd. Liever categoriseert men mensen aan de hand van de etnische groep waartoe ze behoren (Marokkanen, Oost-Europeaanen) of het

gedrag dat ze vertonen (werken, rondhangen, stelen).

Dergelijke gedragscategorieën bieden het grote voordeel dat een waardeoordeel gerechtvaardigd is, of minstens gemotiveerd kan worden. Dit blijkt uit het fundamentele onderscheid dat men maakt tussen enerzijds werkenden en anderzijds niet-werkenden, profiteurs en criminelen. Het wordt ook geïllustreerd door het feit dat de Marokkaanse jongeren in Laag-Molenbeek de volle laag krijgen, zelfs vanuit hun eigen gemeenschap. Het hanteren van gedragscategorieën illustreert het opmerkelijke pragmatisme van de inwoners van de multiculturele wijken: nieuwkomers worden niet a priori veroordeeld volgens hun verblijfsstatus of hun etniciteit, maar krijgen de kans te tonen dat ze bereid zijn zich in te zetten voor de samenleving.

Katleen Peleman, Henk Meert en Karen Stuyck zijn werkzaam aan de KU Leuven, Jan Blommaert en Anke Dewilde aan de Universiteit Gent. Het onderzoek 'De sociaal-ruimtelijke en discursieve dimensie van attitudes tegenover asielzoekers en vluchtelingen' wordt door beide universiteiten uitgevoerd in Vlaanderen en Brussel. Het past binnen het onderzoeksprogramma 'Sociale Cohesie' van het Federaal Wetenschapsbeleid.

Literatuurselectie

- Blommaert, J., A. Dewilde, K. Stuyck, K. Peleman & H. Meert (2003). Space, experience and authority: Exploring attitudes towards refugee centers in Belgium. *Journal of Language and Politics* (in press).
- Boswell, C. (2000). European values and the asylum crisis. *International Affairs* (76) 3: 537-557.
- Stuyck K., H. Meert, K. Peleman, A. Dewilde en J. Blommaert (2003). Van Translokaliteit naar lokaliteit. Ruimte en attitudes tegenover asielzoekers. *Ruimte en Planning*, 23 (1), pp. 28-42.
- Takahashi, L.M. & M.J. Dear (1997). The changing dynamics of community opposition to human service facilities. *Journal of the American Planning Association* 63 (1): 79-93.